

Aczél Márta

PRÓZA - TÁRCATÁR - LXII. évfolyam, 14. szám, 2018. április 6.

Aczél Márta Schlesinger Mártának született, de apja magyarosította a nevüket, méghozzá nem a monogramok szokásos megőrzésével, hanem beszélő névként: ugyanis gazdag szerszámgyártó és vaskereskedő volt; azt hiszem, a magyar ipartörténet meg is őrizte az emlékét. Nem volt jó családfő, feleségét és lányát itthon hagyva vészelté át a vészkorszakot Egyiptomban. Aczél Erzszi - Márta édesanyja - állítólag nagy zongoristaígéret volt, Bartók tanította, Weiner Leó baráti köréhez tartozott, és nevét Fischer Annie-val együtt emlegették, de hát e szóbeszédnek alapjáról semmit sem tudhatunk. Mindenesetre tény, hogy 1940. január 3-án Beethoven c-moll zongoraversenyét játszotta a Zeneakadémia nagytermében Fricsay Ferenc vezényletével.

Kevesen fogják tudni olvasóim közül, hogy kiről írok, noha életrajza szerepel az Artportal lexikonjában és Csorba Csilla magyar fotográfusnőkről szóló könyvében. 1993-ban Bacskai Sándor meg is interjúvolta a *Fotóművészetben*. A Vintage fotógaléria halála évében, 1997-ben – magas kort ért meg, nyolcvannyolc évet – kiállította a harmincas években, részben reklámcélből készített fényképeit.

Ha nem tévedek, a fényképészek első nemzedéke a festészet egy nemének tekintette tevékenységét, gyakran festőkből is lettek a fotográfusok, s művészként viselkedtek, bársony-kabátot és Rembrandt-sapkát viseltek a kisvárosokban, ahol üzletük volt, s életvitelükbe becsempészték némi bohémiát. Egy következő nemzedék aztán felismerte a fényképészet önálló művészi lehetőségeit, hagyomány nélküli alkotásnak tekintette a fényképezést, kerülte a festői hatásokat, s ez volt az a pillanat, amikor emancipált nők beléphettek ebbe a művészetbe/mesterségbe, vagy megfordítva, maga ez a belépés emancipálta őket. Ezért gyűjthetett össze Csorba Csilla csak Magyarországon huszonnégy fotográfusnőt, s ezért lett Závada Pál *Idegen testünk* című regényének egy fotográfusnő a főalakja.

Aczél Márta Schlesinger Mártának született, de apja magyarosította a nevüket, méghozzá nem a monogramok szokásos megőrzésével, hanem beszélő névként: ugyanis gazdag szerszámgyártó és vaskereskedő volt; azt hiszem, a magyar ipartörténet meg is őrizte az emlékét. Nem volt jó családfő, feleségét és lányát itthon hagyva vészelté át a vészkorszakot Egyiptomban. Aczél Erzszi - Márta édesanyja - állítólag nagy zongoristaígéret volt, Bartók tanította, Weiner Leó baráti köréhez tartozott, és nevét Fischer Annie-val együtt emlegették, de hát e szóbeszédnek alapjáról semmit sem tudhatunk. Mindenesetre tény, hogy 1940. január 3-án Beethoven c-moll zongoraversenyét játszotta a Zeneakadémia nagytermében Fricsay Ferenc vezényletével.

Fölteszem, a numerus clausus, azaz a zsidó kvóta miatt végezte Aczél Márta az egyetemet előbb Heidelbergben, majd Majna-Frankfurtban, talán Mannheim Károlyt követve mindkét helyre, akinek a felesége édesanyja barátnője volt. Tanárai között volt Friedrich Gundolf, az irodalomtudós, Alfred Weber, a szociológus, Max Kommerell irodalomtörténész, Hans Naumann, a lesüllyedt kultúrjavakról szóló elmélet szerzője, Hans Jantzen, a gótika jelentős tudósa, s persze Karl Mannheim, a tudásszociológia megalapítója. Csupa olyan név, amely a XX. század eleji német szellemi történet ismerőjét izgalommal tölti el. Hogy Márti mit tanult tőlük, azt nem tudom; mindenesetre egy Theodor Stormról szóló, megvédett doktori disszertációval tért haza, de útját nem a tudományban kereste a továbbiakban.

Unokatestvére, Kálmán Kata - a magyar szociofotó nagy neve! - és az ő férje, Hevesy Iván tanácsára fényképészeti stúdiómba kezdett, méghozzá Pécsi Józsefnél, a magyar fényképészet nagymesterénél, s a fotózás lett a mestersége. Munkakönyve ennek megfelelően érdekesen alakult. Benne van az 1935-ben

megszerzett bölcsészdoktori oklevél, az 1937-es fényképészségéd-levél s az 1940-es mesterlevél. Újabb legendás fényképész, Funk Pál alias Angelo előtt tette le mestervizsgáját. 1939-ben férjhez ment Kreilisheim Györgyhöz, egy olasztanárhoz (apósom, Kardos Tibor közeli barátja volt, innen az ismeretség), aki 1941-ben becses kis könyvet publikált a régi magyar fényképészekről, amely sokáig ritkaság volt, amíg az említett Vintage Galéria (Pőcze Attila) meg nem jelentette új kiadásban.

Nem tudom, mennyi ambíció volt a harmincas években Aczél Mártában. Amikor én ismertem, semennyi. Ezért aztán az a fantasztikus ismeretségi háló, amivel rendelkezett, mindig csak mellékesen és véletlenül bukkant a felszínre. Ahogy a becsvágy, úgy a sznobéria sem jellemezte. Mindig csak véletlenül bukkant elő a beszélgetésben ez-az, hogy férjével együtt közeli barátságban volt Bálint Györggyel, Szerb Antallal, Kerényi Károllyal, Szabolcsi Bencével is. A Magyarországon működő olasz karmester, Sergio Failoni is a baráti körhöz tartozott; Kreilisheim György fordította le *Hazugságok a művészetben* című könyvecskéjét. Előkerült egy nagyon baráti, de nagyon nyársat nyelt, s minden lehetséges ellenőrzésre tekintettel levő levél az NDK egy vezető kultúrfunkcionáriusától, akinek a nevét elfelejtettem. Emlékszem, egyszer szóba hoztam Gisèle Freundot, a híres fényképészt, s akkor kiderült, hogy Márti levelező kapcsolatban áll vele, s le is vette a polcra azt a kötetét, amelyben a híres James Joyce-, Walter Benjamin-, Virginia Woolf-, André Malraux-, Colette-, Samuel Beckett-, Frida Kahlo-, Giacometti-portréfotók voltak, a fotográfusnő meleg ajánlásával. Nyilván Frankfurtban barátkoztak össze, hiszen egy év korkülönbség sem volt közöttük, s ugyanarra az egyetemre jártak. Esküdni mernék, hogy Mártinak meg nem fordult a fejében életük lehetséges párhuzama.

A harmincas években – vizsgafeladatként, reklámfeladatként, önszorgalomból? – csendéleteket fényképezett, s ezeket 1939-ben több nemzetközi kiállításon is bemutatta. 1938-ban elnyerte az EMAOSZ, az Egyesült Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetségének bronzérmét. De azután majdnem hatvan évig néma csend. 1997-es kiállításáról írtam, s mivel ő megszokásból a *Magyar Nemzetet* olvasta, szerettem volna meglepni vele és ott publikálni. Elképzeltem, hogy reggeli kávézás közben a szemé elé kerül, s ezt kedves ötletnek találtam. De – haj! – a *Magyar Nemzet* visszautasított, és így a *Népszabadságban* jelent meg. Ilyeneket mondtam róla: „Talán nem is pontos a reklámfotó meghatározás ezekre a csendéletekre, hiszen látható ugyan néhány Chocolat Gerbeaud-t, Baeder lanolin szappant, Mauthner magot, Koestlin kekszet, Maggi levesízest, Pelikán töltőtollat és tintatartót ábrázoló fénykép, de a legtöbb kép csak tárgyakat mutat – szögeket, üvegeket, tojásokat, inggallérokat, zsineget, kelmét, kavicsokat tálkában, epret – minden reklámozási cél nélkül, önmagukban való hideg szépségükben. Ott állnak ezek a dolgok kemény fényben, mintegy a természet konstrukcióiként, elszigetelve a környező világtól, művilleg elrendezve. Ez a harmincas évek – eltéveszthetetlenül: a »platonikus« konstruktivizmus, a festészetet felváltó fényképészet Man Ray-féle illúziója, jól látható festészeti elődökkel, mindenekelőtt Cézanne-nal, csak a kolorit humanizáló gyengédsége nélkül. Nem tudhatom, gondolt-e erre Aczél Márta, vagy csak a korszellem gondolta ezt az ő lencséje által.”

Ma azt hiszem, valószínűleg az utóbbi. Mindenesetre, amikor én ismertem, nemcsak művészi, hanem intellektuális becsvágya sem volt. Lehet, hogy a vészorszak ölte ki belőle. A téglagyárból – nem kevés bátorsággal és talpraesettséggel – megszökött, de férje és szeretett fivére nem maradt életben; harmincöt évesen egyedül maradt. 1950-től az Iparterv (Ipari Épülettervező Vállalat) ipari fotósa lett, onnan ment nyugdíjba, mihelyt lehetett, 1964-ben.

Az egykori gazdagságból megmaradt szerény, kétszobás nyárilakban élt a Pusztaszeri úton, előbb anyjával és annak Steinway zongorájával, utóbb egyedül. Szerette a társaságot, anyósom volt a legjobb barátnője, de figyelmét kiterjesztette a következő nemzedékre is, s így bennünket is rendszeresen meghívott, sőt, barátainkat is szívesen látta. Balassa Pétert hoztuk magunkkal néha, s ott volt Failoni Donatella is, akkor még nem vadászatokra járt. Péter egy novellazsengéje örökítette meg a találkozást.

Mártinak volt egy Amerikába szakadt unokaöccse is, pontosabban férje unokatestvére, aki kezdetben, ha Budapesten járt, nála lakott, később azonban ismert ember lett, s akkor már csak meglátogatta, s

öregkorában támogatta. Tom Lantosnak hívták, én sohasem találkoztam vele. Mindenesetre Márti lakásában kétszer is láttam egy-egy Anna-bál szépségkirálynői koronát (1968, Lantos Anette; 1972, Lantos Catherina), s ez kissé megrendítette a bizalmamat e füredi vigasság megvesztegethetetlenségében.

Az én időmben Márti már nem fényképezett; mihelyt abbahagyta a munkát, túladott fényképész-főlszerelésén is. Utazni szeretett, finom ízléssel sütni-főzni, levelezőlapokat küldeni és kapni, ünnepet csinálni egy-egy meghívásból, öltözködési ötleteket adni, különös tekintettel a kiegészítőkre, kis, becses ajándékokat kitalálni, társalogni. Minden *apart* volt, amit csinált (csinos, ízléses, válogatott), s ez volt a kedvenc szava is. Magányos, de társaságkedvelő lényének nagy csapás volt, hogy megsüketült. Egyre inkább csak találgatta, hogy mit is mondunk, s ez beszűkítette a beszélgetést. Utóbb már le kellett írunk a kérdést, amire fontosnak tartottuk a választ. Amikor leesett nekem a tantusz, hogy micsoda kincsek vannak a múltjában, s elhívtam Beke Lászlót, hogy kifaggassa, sok írópapírt elpusztítottunk.